Кочубей Тетяна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ЗВІЛЬНЯЮТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті здійснено аналіз поглядів науковців на проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах пенітенціарної системи України. Встановлена необхідність оновлення змісту, форм та методів теоретико-методичної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі, що відповідали б сучасним вимогам, сприяли формуванню активної особистості, здатної творити та повернутися до самостійного життя в суспільство. Виявлено, що рівень належної підготовки майбутніх соціальних працівників залежить від якості навчання в закладах вищої освіти, яка направлена на підготовку фахівців, здатних виправити засудженого, допомогти йому ресоціалізуватися та адаптуватися до нових умов в суспільстві.

Ключові слова: *підготовка майбутніх соціальних працівників; особи, які звільняються з місць позбавлення волі; ресоціалізація; соціальна робота із засудженими; професійна діяльність у пенітенціарній системі.*

The article analyzes the views of scientists on the problem of future social workers training for professional activities in institutions of the penitentiary system of Ukraine. The necessity of updating the content, forms and methods of theoretical and methodological training of future social workers to work with persons who are released from places of imprisonment, who would meet modern requirements, would help to form an active personality capable of creating and returning to an independent life in society. It is revealed that the level of proper training of future social workers depends on the quality of education in higher education institutions aimed at training specialists capable of correcting a convict, helping him to re-socialize and adapt to new conditions in society.

Key words: *preparation of future social workers; persons discharged from*

places of imprisonment; resocialization; social work with convicts; professional activity in the penitentiary system.

Вища педагогічна освіта відіграє важливу роль у системі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. Це пов'язано з багатьма факторами, які впливають на їхню подальшу роботу. Адже, соціальний працівник надає послуги різній категорії клієнтам, у тому числі і тим, хто перебуває в місцях позбавлення волі та звільняється з них. Професія соціального працівника у вирішенні багатьох питань, пов'язана із забезпеченням повноправного функціонування української держави, всебічним захистом громадянських прав і свобод та наданням допомоги у важких життєвих ситуаціях. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах пенітенціарної системи України ще й сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Метою статті є здійснити аналіз поглядів науковців на проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах пенітенціарної системи України.

Аналіз літературних джерел, приурочених проблемі дослідження уможливив виділити серед них дві груп: 1) праці, що торкаються підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із засудженими (Р. Безпальча, О. Беца, О. Васильченко, І. Кабанова, В. Костіна, Т. Кочубей, О. Бойко, Ю. Роговська, В. Савіцька, Т. Сила, О. Сохач, І. Шамренко та ін.); 2) праці в який розглядаються питання підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України (В. Бадира, О. Гуцев, Г. Зайцева, С. Зінченко, Л. В. Сітовська, Г. Ф. Симоненко та ін.).

Зупинимося на аналізу праць представлених *першою групою – праці, що торкаються підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із засудженими.* Для нашого дослідження важливою є праця Р. Безпальчої «Технології роботи з ув'язненими», в якій представлено комплексну програму роботи з ув'язненими жінками. Авторкою представлена система таких форм роботи, як навчальні та психотерапевтичні тренінги, інтерактивні дискусії та

бесіди; групи самодопомоги, психотерапевтичні заняття з арт-терапії, психотеравпевтичний театр та інші [3].

О. Беца у статті «Чи потрібна в Україні соціальна служба для роботи із звільненими з місць позбавлення волі?» висвітлює питання важливості соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, яке дедалі гостріше постає перед українським суспільством та переростає у складну соціальну проблему. Відповідно до Коституції України, на погляд автора, держава взяла «на себе зобов'язання захищати кожного члена суспільства, забезпечувати повну реалізацію його прав і свобод. Проте, держава, засудивши деяких своїх громадян до позбавлення волі за скоєні злочини, позбавляє колишніх засуджених після відбуття ними кримінального покарання будь-якого захисту. Суспільство здебільшого відвертається від них, штовхаючи тим самим до протиправних дій» [4, с. 49]. Тому на думку О. Беци, саме в цьому полягає основна причина рецидивної злочинності та недосягнення мети кримінального покарання – ресоціалізації особистості та попередження злочинності.

О. Васильченко у статті «Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку» здійснює аналіз особливостей соціальної роботи із засудженими, визначає специфіку діяльності і функції соціального працівника в пенітенціарній системі, подає визначення ресоціалізації засуджених як технології соціальної роботи з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі, окреслює напрямки розвитку соціальної роботи в пенітенціарній системі.

Реалізація пенітенціарної функції, на думку автора, передбачає наявність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків перебування людини у виправних установах і створення умов для її ре-соціалізації. Досягнення такої мети обумовлює включення зусиль інших органів держави і суспільних інституцій. Наголошує на тому, що перспективи розвитку соціальної роботи в пенітенціарній сфері в Україні дуже великі, оскільки пенітенціарна соціальна робота сполучає в собі знання з різних галузей наук про суспільство і людину, адже, як відомо, соціальна робота носить

міждисциплінарний характер, що дозволяє використовувати набуті компетентності в процесі роботи з різною категорією клієнтів [5].

І. Кабанова розкриває зміст стосунків засуджених у місцях позбавлення волі, обґрунтовує феноменальність наявності неформальних норм поведінки та важливості їх дотримання на відміну від офіційних норм. Вчена акцентує увагу на тому, що засвоєння особистістю в суспільстві основного типу образу життя виникає через конкретні ситуації соціального розвитку і тісно пов'язані з функціонуванням малих соціальних груп. Тому «процес соціалізації засуджених в період відбування покарань включає в себе засвоєння ними переконань, настанов, цінностей, які існують в середовищі, що складається в місцях ув'язнення» [9, с. 149–155].

Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю стала предметом дослідження Валентини Костіної. Нею проаналізовано можливості використання етнопедагогічних засобів у соціальній роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю, визначено сутність їх соціально-виховного впливу на формування особистості та особливості використання в умовах різних соціальних інституцій; розкрито основні компоненти готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю; наведено зміст та практичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю [10].

Проблема організації соціального супроводу особам, які звільнені із місць позбавлення волі розкрита в навчальному посібнику «Соціальна робота з різними групами клієнтів» (укладачі Т. Кочубей, О. Бойко). У темах лекційних і практичних занять висвітлено питання сучасної політики щодо соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, законодавче та нормативне забезпечення соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, визначено мету надання соціальних послуг, окреслено організації, що надають

соціальні послуги особам, звільненим із місць позбавлення волі та організацію роботи центру соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі; мінімальний перелік соціальних послуг, принципи та вимоги їх надання; організацію процесу надання соціальних послуг (первинне оцінювання, залучення клієнта, розробка індивідуального плану адаптації), визначено процедуру надання соціальних послуг; охарактеризовано психологічні особливості звільнених із місць позбавлення волі та роботу з ними [17].

Крім того питання соціально-реабілітаційної роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі, підготовки майбутніх соціальних працівників до врегулювання відносин між суспільством та особами, які звільняються з місць позбавлення волі, формування понятєвого апарату, підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в закладах пенітенціарної системи України розглянуто Т. Д. Кочубей у статтях та матеріалах конференцій [11; 12].

Ю. Роговською здійснено аналіз форм і методів виховної роботи в закладах пенітенціарної системи України, представлений у збірнику наукових праць «Актуальні проблеми соціальної сфери» [1, с. 58–62].

На думку В. Савіцької «система підготовки фахівців у закладах вищої освіти повинна відповідати потребам суспільства, що розвивається» [13, с. 326]. Автор вважає, що одним з основних завдань закладів вищої освіти «на сучасному етапі є побудова такого процесу навчання, який став би основою формування навчальної і професійної діяльності з підготовки і виховання фахівців і сприяв би підвищенню рівня їх культури, розширенню кругозору, умінню творчо відноситися до своєї праці» [13, с. 326].

Т. Сила у статті «Міждисциплінарний зміст поняття «ресоціалізація»» здійснює аналіз міждисциплінарних підходів щодо поняття «ресоціалізація». Ресоціалізацію вчена розглядає як теоретичний концепт, сферу практичної діяльності, соціально-психологічний феномен, процес, мету і результат, систему цілеспрямованих впливів на особистість. Практичні аспекти ресоціалізації вчена розглядає на мезорівні (рівень соціальних спільнот), що

виступають предметом досліджень у соціальній роботі та соціальній педагогіці. [14, с. 382–390].

Соціальній роботі з різними категоріями засуджених, приурочена стаття О. Сохач. Автором зазначено, що реалізація пенітенціарної функції передбачає наявність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків перебування людини у виправних установах і створення умов для її ресоціалізації. Досягнення такої мети зумовлює включення зусиль органів влади та інших суспільних інституцій. У статті наведено аналіз особливостей соціальної роботи з різними категоріями засуджених як самостійний вид діяльності, що передбачає захист інтересів і прав засуджених всіма дозволеними законом способами; визначено специфіку діяльності й функції соціального працівника в пенітенціарній системі, які передбачають захист інтересів і прав засудженого всіма дозволеними законом способами; наведено визначення ресоціалізації засуджених як технології соціальної роботи з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі, зокрема окреслено важливість ресоціалізуючого потенціалу регіону в період постпенітенціарної ресоціалізації. Ольгою Сохач окреслено напрями розвитку соціальної роботи в закладах пенітенціарної системи України, такі як: теоретико-методологічне обґрунтування соціальної роботи, професіоналізація кадрів, співпраця пенітенціарної системи з державними та соціальними службами, розвиток закладів із постресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Дослідженню собистості неповнолітніх засуджених (психодіагностичний та психокорекційний напрямки), приурочені наукові пошуки І. Шамренко. Науковцем розглянуто результати психодіагностичного дослідження особистості неповнолітніх засуджених, як однієї з умов оптимізації процесу їх соціально-психологічної адаптації в період підготовки до звільнення з установ виконання покарань. Автором представлена психокорекційна програма, розроблена на основі попередньо отриманих психодіагностичних даних та наведені результати порівняльного аналізу показників експериментальної та контрольної груп, отриманих до та після проведення психотренінгу [18, с. 458–

470].

Другу групу представляють праці, в яких розглядаються питання підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України. До означеної проблеми зверталися такі теоретики та практики, як В. Бадира, О. Гуцев, Г. Зайцева, С. Зінченко, Л. В. Сітовська, Г. Ф. Симоненко та інші.

Проблемі нормального повноцінного соціального функціонування осіб, звільнених з виправних установ, розробці теоретичних та методологічних засад, які б сприяли підготовці до звільнення та соціально-виховній роботі із засудженими приурочені праці В. Бадири, зокрема дисертаційна робота на тему «Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання» [2, с. 136].

Л. Сітовською проаналізовано сучасні погляди науковців з проблеми підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України. Аналіз науково-педагогічної літератури, зроблений автором, свідчить про недосконалість системи юридичної освіти, тому загальні проблеми професійної освіти цілком актуальні і для закладів вищої освіти в яких здійснюється підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України. Автором розглянуто погляди сучасних дослідників щодо проблеми підготовки юристів в цілому. Проведений нею аналіз проблеми підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у закладах пенітенціарної системи України у педагогічній теорії засвідчив, що це новий напрямок у професійній підготовці майбутніх юристів, тому цій проблемі приділяється особлива увага науковців [16, с. 128].

У статті «Теоретичні засади підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України» науковцем подано характеристику основних понять дослідження, зокрема дефініцій щодо професійного складника підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України.

Л. Сітовською наголошено, що поняття «пенітенціарна система» є

центральним і фундаментальним у понятійній системі підготовки юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі. Нею уточнено теоретичний зміст поняття «підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України» [15, с. 153–156].

На думку С. Зінченко, «особлива актуальність кадрового забезпечення пенітенціарної служби обумовлена специфікою роботи, принциповою відмінністю від інших професій, значною кількістю автентичних особливостей служби персоналу» [8]. Адже, як зазначає науковець, «до пенітенціарного персоналу ставляться досить високі вимоги у професійній підготовленості до роботи, що обумовлено необхідністю оволодіння певним набором професійних компетентностей для реалізації основної мети покарання – реабілітації засуджених» [8].

Заклади пенітенціарної системи, з погляду С. Зінченко, потребують «високопрофесійного, високоморального, духовного і фізичного підготовленого працівника, здатного виконувати покладені на нього непрості функції виховання і ресоціалізації злочинця на основі найсучасніших підходів і методів роботи» [8].

На думку О. Гуцева, основними протиріччями у вирішенні проблеми підготовки працівників закладів пенітенціарної системи до діяльності по ресоціалізації засуджених, є протиріччя між збільшеними вимогами суспільства до професійних і особистих якостей співробітників кримінально-виконавчої системи та недостатнім науковим обґрунтуванням змісту і процесу підготовки кадрів для закладів пенітенціарної системи по ресоціалізації засуджених» [6].

Г. Зайцева стверджує, що педагогічне проектування середовища професійної підготовки співробітників кримінально-виконавчої системи, володіє гнучкою і легкою адаптованою організаційною структурою, оптимальною по використанню учбового простору і часу, ефективною по кінцевому результату різнобічної професійної підготовки співробітників пенітенціарних установ. Вчена акцентує увагу на тому, що педагог проектує середовище професійної підготовки співробітників кримінально-виконавчої

системи, яке виражається у: визначенні змісту підготовки слухачів і шляхів його реалізації; наданні слухачам можливості проявити вироблені здібності в науково-дослідній діяльності в процесі моделювання практичних ситуацій на семінарському і практичному занятті; отриманні слухачами можливості проявити отримані знання й уміння в практичній діяльності; позитивній зміні відношення учнів до освітнього процесу; розширенні педагогічних можливостей освітнього середовища професійної підготовки співробітників пенітенціарних установ [7].

Аналіз юридичної, соціальної та психолого-педагогічної літературу засвідчує, що сучасні підходи до кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України вимагають підготовки кваліфікованих фахівців, що мають не лише глибокі знання в галузі юриспруденції, соціальної роботи, педагогіки і психології, але й всебічного гармонійного розвитку особистостей, здатних виконувати покладені на них непрості функції виховання і ресоціалізації осіб на основі нових підходів і методів роботи. Проблемі підготовки майбутніх юристів та професійній підготовці співробітників кримінально-виконавчої системи приурочено чимало наукових праць. Проте досить невеликий відсоток дослідженнь приділено проблемі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі.

Професійна діяльність майбутнього юриста у пенітенціарній системі України пов’язана з реалізацією владних повноважень, а в деяких випадках необхідністю застосовувати заходи державного примусу, а соціального працівника підготувати засудженого до повноправного життя у суспільстві, допомогти йому у процесі ресоціалізації та адаптації до нових умов.

Виникає необхідність оновлення змісту, форм та методів теоретико-методичної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі, що відповідали б сучасним вимогам, сприяли б формуванню активної особистості, здатної творити та повернутися

до самостійного життя в суспільстві.

Рівень належної підготовки майбутніх соціальних працівників залежить від якості навчання в закладах вищої освіти, яка направленна на підготовку фахівців, здатних виправити засудженого, допомогти йому ресоціалізуватися та адаптуватися до нових умов в суспільстві.

Аналіз дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах пенітенціарної системи України у соціальній та педагогічній теорії і практиці засвідчив, що це новий напрямок у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників, тому цій проблемі не приділена значна увага науковців.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник наукових робіт викладачів і студентів / за заг. ред. Н. П. Павлик]. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2015. – Вип. 4. – 158 с.
2. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Бадира ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 244 с.
3. Безпальча Р. Технології роботи з ув’язненими / Руслана Безпальча. – К. : Главник, 2007. – 112 с.
4. Беца О. Чи потрібна в Україні соціальна служба для роботи із звільненими з місць позбавлення волі? / О. Беца // Соціальна політика і соціальна робота. – 1997. – № 1(2). – С. 49–55.
5. Васильченко О. А. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку / О. А. Васильченко // Грані. – 2013. – № 12. – С. 31–37.
6. Гуцев О. В. Подготовка работников пенитенциарной системы к деятельности по ресоциализации осужденных : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. В. Гуцев. – 2012. – 31 с.
7. Зайцева Г. В. Педагогическое проектирование образовательной среды

профессиональной подготовки сотрудников уголовно-исполнительной системы : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. В. Зайцева ; Елецкий государственный ун-т им. И. А. Бунина]. – Елец, 2003. – 18 с.

8. Зінченко С. А. Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу – головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України [Електронний ресурс] / С. А. Зінченко. – Режим доступу : // www.minjust.gov.ua.
9. Кабанова І. А. Неформальні стосунки засуджених як суспільно-психологічний феномен місць позбавлення волі / І. А. Кабанова // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Гнатюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XIII, ч. 1. – Київ, 2011. – 480 с.
10. Костіна В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю [Електронний ресурс] / Костіна Валентина. – Режим доступу : https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Kostina.pdf
11. Кочубей Т. Соціально-реабілітаційна робота з особами, які звільняються з місць позбавлення волі / Т. Д. Кочубей // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Inovativny vyskum v oblasti vzdelavania a socialnej prace», Sladkovicovo, Slovenska republika (Університет Данубіус, Факультет Соціальних досліджень, 10–11 березень 2017 р.). – S. 209–211.
12. Кочубей Т. Д. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі: формування понятєвого апарату / Т. Д. Кочубей // Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 5–6 жовтня 2017 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. – С. 67–70.
13. Савіцька В. Готовність майбутнього соціального працівника до профе-

сійної діяльності як запорука її ефективності / В. Савіцька // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Ч. 2. – С. 325–331.

14. Сила Т. І. Міждисциплінарний зміст поняття «ресоціалізація» / Т. І. Сила // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Гнатюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2011. Т. XIII, ч. 1. – 480 с.
15. Сітовська Л. В. Підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі України (термінологічна база) / Л. В. Сітовська // Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 117. – С. 153–156.
16. Сітовська Л. В. Сучасний погляд на підготовку майбутніх юристів до професійної діяльності у пенітенціарній системі в педагогічній теорії / Л. В. Сітовська // Наукові записки : збірник наукових праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 120. – С. 127–137.
17. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. / [уклад.: Т. Д. Кочубей, О. М. Бойко]. – Умань, 2016. – 278 с.
18. Шамренко І. Г. Дослідження собистості неповнолітніх засуджених: психодіагностичний та психокорекційний напрямки / І. Г. Шамренко // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Гнатюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2011. – Т. XIII, ч. 1. – 480 с.

Відмості про автора

Кочубей Т.Д. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри

соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, e-mail: udpu_tania@ukr.net

Kochubei Tetiana – Doctor of the Sciences, Professor, Professor of the Department of social pedagogy and social work at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, e-mail: udpu_tania@ukr.net

Kochubei Tetiana

THEORETICAL BACKGROUND OF FUTURE SOCIAL WORKERS TRAINING TO THE WORK WITH RELEASED PRISONERS